

УДК 94(477)"192":331.105.44

Двірна К.П.,

канд. істор. наук, доцент кафедри історії України
Національного педагогічного університету імені М.П. Драгоманова

Підготовка видання з історії профспілки РОБОС в Україні наприкінці 20-х років ХХ ст. (за матеріалами комісії Істпрофу)

У статті розглядаються питання вивчення історії профспілки РОБОС в Україні наприкінці 20-х років ХХ ст. Досліджуються організаційно-практичні напрями підготовки видання з історії профспілки працівників освіти. Встановлюються об'єктивні й суб'єктивні причини занепаду діяльності комісій з вивчення історії профспілкового руху в Україні, а також причини нереалізованого наукового задуму щодо підготовки та видання історії профспілки РОБОС.

Ключові слова: історія, профспілка РОБОС, комісія Істпрофу, УСРР, Центральний державний архів вищих органів влади та управління України, працівники освіти, політичний курс держави, правляча партія.

Одним з найважливіших напрямів дослідження історії профспілкового руху є вивчення досвіду роботи галузевих профспілок в Україні. Історія профспілки робітників освіти, на жаль, не стала об'єктом дослідження і досі не існує окремої наукової праці з історії цієї профспілки. Однак аналіз архівних документів Центрального державного архіву вищих органів влади та управління України переконує в тому, що у 20-ті роки ХХ ст. була спроба через структуру Істпрофів написати загальну історію профспілки РОБОС в Україні як складову освітянської профспілкової організації в масштабах СРСР. У цій статті вивчається питання як організаційної діяльності окремих Істпрофів регіонального значення, так і аналогічних структур у масштабах всієї України (УСРР). На наше переконання, цей дослідний процес був обірваний наприкінці 20-х років у зв'язку зі зміною політичного курсу держави та правлячої партії, визначення нового місця профспілок у політичній системі тогочасного суспільства, утвердження їх повної залежності від партії та держави. Політизація профспілкового руху, початок репресивної хвилі проти інтелігенції суттєво вплинули на згорання наукових досліджень, у тому числі і з профспілкової тематики. У цей час діяльність Істпрофів була використана структурою Істпартів з метою написання нової історії правлячої партії, що було тоді досить актуальною проблемою.

З історії профспілки робітників освіти в авторській постановці цієї проблеми наукова література відсутня, за винятком короткої інформаційної довідки із Енциклопедії історії України, де є роз'яснення поняття «Істпрофи».

Історія профспілки робітників освіти (РОБОС) стала важливим напрямом діяльності Комісій Істпрофу, які були створені у середині 20-х років як у масштабах СРСР, так і союзних республік. У межах УСРР регіонально утворились оргфілії з вивчення історії профспілки РОБОС, завданням яких було системно та послідовно вивчати документи й матеріали місцевих архівів, зібрати мемуари, свідчення живих учасників профспілкового руху тощо.

У статті на базі зібраних архівних матеріалів Центрального державного архіву вищих органів влади та управління України ми спробували відтворити історичні віхи минулого щодо підготовки історії профспілки робітників освіти у вказаний вище період, розкрити систему підготовки матеріалів, організацію роботи, а головне – відповісти на питання, чому ж так і не побачила світ книга з історії профспілки робітників освіти в Україні (РОБОС).

Мета дослідження полягає у розкритті необхідності підготовки історії профспілки РОБОС в Україні, складності та проблемності написання історії освітянських профспілок у другій половині 20-х років минулого століття.

Ми поставили своїм завданням вивчити організаційні заходи щодо підготовки видання з історії освітянських профспілок у вказаний вище період, а також виявити та розкрити основні причини нереалізації наукових задумів щодо підготовки основних віх історії цієї профспілки.

Істпрофи (комісії з вивчення історії профспілкового руху в Україні) – науково-дослідні установи, що мали досліджувати історію профспілкового руху. Істпроф в УСРР заснований 29 січня 1925 р. при відділі культури Всеукраїнської ради професійних спілок як філія Істпрофу ВЦРПС, мав спеціальні комісії та відділення при ЦК професійних спілок. Науково-дослідну роботу узгоджував з Істпартком ЦК КП(б)У. Збирав і публікував матеріали про робітничий і профспілковий рух, організовував архів та музеї праці, готував та рецензував наукові праці з історії профспілкового руху, співпрацював з Центральним архівним управлінням, Архівом революції, краєзнавчими товариствами [1].

Науково-дослідна робота з історії освітянських профспілок була системною та організованою, починаючи з 1925 р. і до кінця 20-х років Спеціальними розпорядженнями та інструкціями Істпрофу ВЦРПС та Істпрофу УСРР регулювалась науково-пошукова робота на регіональному рівні. Саме на регіональні філії був зроблений основний акцент інформаційно-джерельного забезпечення щодо написання історії РОБОС.

Діяльність Полтавської оргфілії є переконливим фактом організаційної, науково-пошукової роботи щодо підготовки цього видання. Полтавська оргфілія з вивчення історії освітянської профспілки, за даними архівних матеріалів, розпочала свою роботу в 1926 р. Архівний документ – протокол № 1 засідання комісії з вивчення історії Спілки РОБОС при Полтавській оргфілії від 29 грудня 1926 р. засвідчує початок роботи цього осередку. До комісії ввійшли такі члени освітянської профспілки: Шкляр, Погорілий, Герасименко, Біляєв, Бужинський, Семенченко і Добровольська. Попередньо було розроблено Положення для Комісії з Істпрофу. В ньому вказувалося, що хронологічними межами роботи мають бути 1907–1927 рр. через те, що матеріали щодо 1907 р. уже виявлено, і хоч і у стислому вигляді подані в збірнику «Профрух на Полтавщині: 1905 року» (видання Полтавського ОПБ). Правління Полтавської освітянської спілки своєю постановою ухвалило склад комісії з вивчення історії спілки в кількості не п'яти, як передбачено положенням, а дев'яти членів. Збільшення кількості членів комісії відбулося за рахунок рядових членів спілки. Йшлося про те, що потрібно звернутися до ВУКу з проханням, щоб було дозволено Полтавській Комісії Істпрофу розробляти матеріали на місці з метою їх видання [2]. Кошторис на перше півріччя на видання збірки становив 250 крб. Ця сума буде визначена і в наступні роки. Головою Комісії обрано Шкляра, а заступником – Герасименка, секретарем – Біляєва.

Відзначимо, що робота з написання історії Спілки була розпочата ще весною 1925 р., ще коли Губернське Правління Спілки РОБОС створило Комісію по збиранню матеріалів з історії Спілки на Полтавщині. Комісія провела значну роботу, наслідком якої стали короткий нарис історії спілки з 60-х років минулого століття до 1907 р. Цей нарис вміщено у 1925 р. у збірнику Полтавського Окрпрофбюро, що і вийшов, як було вказано автором вище, у світ під назвою «1905 рік. Профрух на Полтавщині» [3].

Новим етапом вивчення історії освітянської профспілки став 1926 р. – час створення нової Комісії. Аналіз архівних документів переконує в тому, що діяльність нової Комісії з вивчення історії профспілки РОБОС на Полтавщині була досить організованою та результативною. У документі Комісії за 13.01.1927 р. виписані організаційні заходи та практична робота з підготовки видання. З метою глибокого вивчення історії профспілки члени комісії звернулися до Полтавського гуртка архівістів та історичного семінару при Інституті Народної Освіти з проханням допомогти комісії у її роботі. Важливою складовою подальшої роботи в цьому напрямі мала стати співпраця комісії з бібліотечним об'єднанням Полтави з проханням вивчити друковані матеріали, що містять дані про профрух робітників освіти на Полтавщині. Досить цікавою та змістовною планувалася практична робота комісії, що має місце в архівному документі та засвідчує таке:

1. Скласти список робітників освіти, які брали активну участь у професійному та громадсько-політичному житті з 1907 до 1927 р.
2. Влаштувати вечори-спогади учасників профспілкового руху.
3. Розробити програму та схему розвитку профруху робітників освіти

на Полтавщині. 4. Вивчити фонди Полтавського Краєвого Історичного Архіву та Окрархіву: Жандармський, архів Полтавського губернатора, Полтавського Губернського Правління, а також друковані матеріали (мовою документа). 5. Виявити та класифікувати фотографії спілчанських з'їздів, конференцій, керуючих органів профруху освітян та видатних членів цих органів. 6. Висвітлювати окремі моменти з історії профспілки в центральній та місцевій пресі. Особлива увага приділялася вивченню архівних документів – «Губенского Присутствия», Спілки РОБОС, «Губенское Правление» та ін. [4].

26 березня 1927 р. члени Комісії підготували та розіслали звернення такого змісту:

«До всіх профосередків спілки РОБОС Полтавської Округи!

Шановні товариші! Вам добре відомо, яке величезне значення має для тієї чи іншої організації добре розроблена історія її: вона дає можливість урахувати у практичній роботі як досягнення, так і хиби і тим самим свідомо переводити та правильно організовуватись.... Це й є та причина, яка спонукала Полтавське Округове Правління Спілки до розробки нашої Полтавської організації – Спілки Робітників Освіти» [5].

Зазначимо, що члени Комісії разом із зверненням відсилали на місця Орієнтовану схему розвитку професійного руху за період від революції 1905–1907 рр. до 10-х роковин Жовтня, де визначено періодизацію діяльності профспілки РОБОС в цьому регіоні [6].

Протягом 1926–1929 рр. проводиться скрупульозна робота щодо підготовки видання Історії РОБОС у масштабах всієї УСРР. Навіть рядові члени профспілки РОБОС переймалися питаннями підготовки книги з історії галузевої профспілки, надаючи власні документи, матеріали, фотоматеріали, а також власні напрацювання [7].

На нашу думку, реалізувати науковий задум щодо підготовки видання з історії профспілки РОБОС унеможлилювали спеціальні інструкції та розпорядження центральних профспілкових та компартійних структур. Успішно розпочата робота в цьому напрямі в окремих регіонах та УСРР в цілому скоро буде знехтувана спеціальним розпорядженням Істпрофу ЦК, де вказано таке: (подамо архівний документ мовою – Авт.):

«Центральный Комитет профессионального Союза Работников Просвещения СССР 13 апреля 1929 года в ЦК Украины

Уважаемые товарищи!

Для использования в дальнейшем ряда местных исторических материалов при изучении вопросов просвещенского движения всесоюзного значения, Истпроф ЦК считает необходимым взять на учет материалы, собранные местными Истпрофами.

С этой целью просим вас ответить на следующие вопросы:

1. *В каком состоянии находится архив вашей организации с 1919 г. до настоящего времени? Систематизирован ли он по классификатору ВЦСПС на основе инструкции, помещенной в «Руководстве по общему и финансовому делопроизводству, отчетности и статистике в организациях Союза работников просвещения» – РП. М. 1928 г.? Разобраны ли архивы ваших уездных отделений?*

2. *Сохранились ли у вас архивы или отдельные материалы просвещенских организаций, действующих до 1919г.? Просим вас составить их краткую опись, которую мы предлагаем использовать для составления центральной картотеки архивных материалов по истории нашего Союза. В описи следует указать следующие сведения (название организации, в какие годы, информационные материалы, организационно-финансовые, общественно-политические, работа Союза, вопросы зарплаты, бюджет и жилищные условия просвещенцев, культурно-просветительная работа союза, отношения союзной организации к производственным вопросам (ее культурно-педагогическая платформа).*

3. *Обследовались ли вами архивы жандармских и полицейских управлений, в частности касающиеся просвещенского движения и др.?*

4. *Проводились ли вами сбор воспоминаний у активных участников просвещенского движения?*

5. *Проводилась ли вами перепечатка материалов, касающегося просветительного движения из местной, общей, политической печати?*

6. Что собрано из издаваемых просвещенскими организациями в рамках нашего объединения печатных материалов с обществ взаимопомощи до наших дней (журналы, листовки, воззвания и т.д.). Библиографический указатель просвещенской периодической печати опубликован в журнале «Работник просвещения» за 1927 год №19 -20.

7. Какие у вас имеются готовые очерки или статьи по истории просвещенского движения в рамках вашего объединения? Если они напечатаны, укажите, где и когда?

8. Какие у вас имеются фотографии и другие музейно-иллюстративные материалы по истории просвещенского движения? За какие годы и по каким организациям? Какие у вас сохранились фотографии, иллюстрирующие работу или быт просвещенцев в эпоху военного коммунизма, которые мы бы могли использовать на Всесоюзной выставке по истории Союза, подготовляемой к юбилею.

Зав. Истпрофом ЦК М. Аплетин.

Секретарь Истпрофа Ротенберг» [8].

Трохи пізніше в ЦК України 13 травня 1929 р. від центрального комітету професійної Спілки працівників освіти СРСР відділу Істпрофу (Москва, Солянка 12, Дворец труда, 5-й поверх) надійшло повідомлення наступного змісту: «Уважаемые товарищи! Истпроф ЦК направляет вам для руководства совместное обращение Истпрофа ВЦРПС с Истпартом. Подпись- Аплетин. Розенберг)» [9].

Текст звернення подається автором мовою оригіналу:

«Всем Истпартам и Истпрофам.

Работа на местах Истпартов и Истпрофов не может проходить изолировано потому, что изучение истории партии невозможно без знания истории рабочего и профессионального движения, точно так же, как трудно заниматься изучением профессионального движения без достаточного знакомства с деятельностью компартии в этой области. Совместная работа, намечение и обсуждение литературно-издательских планов Истпартов и Истпрофов дает возможность избежать параллелизма и целесообразно использовать имеющиеся на местах литературные силы. Необходимо также установить контакт в отношении использования фабрично-заводских архивов.

Исходя из указанного, Отдел Местных Истпартов Института Ленина и Истпроф ВЦРПС предлагает Истпартам и Истпрофам на местах установить тесное деловое сотрудничество между собой, путем взаимного представительства в коллегиях своих организаций, согласовывать свои литературные издательские планы и вырабатывать общие формы пользования фабрично-заводским архивом.

Зав. Отделом местных Истпартов (М. Эссен)

Зав. Истпрофом ВЦРПС Минонов» [10].

Централізація влади з боку партії та держави, підпорядкованість та підзвітність профспілкових структур УСРР загальносоюзним, постійні інструкції та розпорядження Москви для профспілок регіонального рівня з вимогою негайного виконання вплинули безумовно на науково-дослідну роботу регіональних Істпрофів щодо написання правдивої історії профспілки РОБОС в Україні. Свідченням цього є запропоновані інструкції та розпорядження, наведені вище автором. Центральні органи влади поставили під контроль видання, адже всі зібрані матеріали слід було передати до Москви, де вже як через сито їх «просіють» та використовують відповідно до ідеологічних догм етапу «великого перелому».

Початок репресій проти української інтелігенції, залучення освітян до виконання важливих проблем планової економіки, необхідність визнання монопартії та єдиноначальності у всіх державних справах передбачало виписувати історію профруху відповідно до духу часу, а не об'єктивно. На нашу думку, матеріали та документи, зібрані місцевими профспілками та регіональними осередками істпрофів, містили цікаві факти самостійницького профспілкового будівництва, особливо періоду діяльності Уцентропрофу, сторінки ідейно-політичного протистояння, де не визнавалась монополія єдиної партії та підпорядкованість їй структур суспільства. Форми та методи роботи профспілок наприкінці 20-х років ХХ ст. набирали нового змісту і правдиве вивчення досвіду минулого вже не було таким важливим.

Політизація історичної науки в цілому унеможливили написання правдивої історії профспілки РОБОС в Україні.

Правляча партія та держава визначили нові напрями дослідження історії профспілкового руху в 20–30-ті роки ХХ ст. Відповідно до вимог часу вимагалось досліджувати правильність політики більшовицької партії, її керівну роль у суспільстві та контроль над діяльністю всіх складових тогочасного соціуму, в тому числі й профспілок. Напрацьовані матеріали Істпрофа протягом цього періоду з історії профспілки РОБОС були лише частково використані відповідно до проекту написання історії більшовицької партії. Об'єктивне й правдиве дослідження історії профспілки робітників освіти завершилось у 1930 р., коли перестали діяти філії Істпрофу в Україні.

Література:

1. Режим доступу: <http://history.org.ua/?encyclor&termin=Istprofy>.
2. Центральний державний архів вищих органів влади та управління України (далі – ЦДАВО України), ф. 2717, оп. 2, спр. 1461, арк. 1.
3. Там само, арк. 2.
4. Там само, арк. 8.
5. Там само, арк. 12.
6. ЦДАВО України, спр. 1462, арк. 19.
7. Там само, арк. 11.
8. ЦДАВО України, ф. 2717, оп. 2, спр. 1461, арк. 3.
9. ЦДАВО України, ф. 2717, оп.2, спр. 1451, арк. 16.
10. Там само, арк. 8.

Двирна К.П., канд. истор. наук, доцент кафедры истории Украины Национального педагогического университета имени М.П. Драгоманова

Подготовка издания по истории профсоюза РАБПРОС в Украине в конце 20-х годов ХХ ст. (по материалам комиссии Истпрофа). В статье рассматриваются вопросы изучения истории профсоюза РАБПРОС в Украине в конце 20-х годов ХХ ст. Исследуются организационно-практические направления подготовки издания по истории профсоюза работников образования. Выявлены объективные и субъективные причины упадка деятельности комиссий по изучению истории профсоюзного движения в Украине, а также причины несостоявшегося научного замысла по подготовке и изданию истории профсоюза РАБПРОС.

Ключевые слова: история, профсоюз РАБПРОС, комиссия Истпрофа, УССР, Центральный государственный архив высших органов власти и управления Украины, работники образования, политический курс государства, правящая партия.

Dvirna K.P., Candidate of Historical Sciences, Associate Professor of Ukrainian History Department of National Pedagogical University named after M.Dragomanov.

Preparation of publications on the history of the trade union of RABPROS in Ukraine in the late 20-ies of XXth century (based on the ISTPROF Commission documents). The article deals with the studying of the history of the RABPROS trade union in Ukraine in the late 20s of the XXth century. The organizational and practical directions of publications preparation on the history of trade union and workers' education are considered. The objective and subjective reasons for the decline activities of the commissions on studying history of the trade union movement in Ukraine, as well as the scientific causes of the failed plan on preparation and publication of the history of the RABPROS trade union are identified.

Key words: history, ROBOS trade union, ISTPROF, commission, USSR, causes, Central State Archive of the higher authorities and government of Ukraine.